

Koniunktura w gospodarce polskiej 10 lat po kryzysie finansowym i gospodarczym

1. Wprowadzenie

Kryzys finansowy i gospodarczy, który w 2007 r. wybuchł w USA i rozlał się po świecie (dalej „kryzys 2007+”), był na tyle głęboki, iż bywa porównywany z Wielkim Kryzysem z lat 1929-1933. Do dziś gospodarki wielu krajów, które go doświadczyły, nie osiągnęły poziomu aktywności sprzed kryzysu. Dla gospodarki polskiej był on względnie łagodny, bowiem stopa wzrostu realnego produktu krajowego brutto nie spadła poniżej zera. Polska nie przeszła więc klasycznej recesji, jednak reakcja na kryzys 2007+ ujawniła się wyraźnie w cyklu odchyleń. Faza spadkowa trwała wprawdzie krótko, bowiem ledwie dwa lata, lecz przyniosła ponad 4-krotne obniżenie się stopy wzrostu realnego PKB – z 7,6% w I kwartale 2007 r. do 1,8% w I kwartale 2009 r. W tym czasie stopy wzrostu realnych: konsumpcji gospodarstw domowych, inwestycji, eksportu i wartości dodanej w przemyśle zmniejszyły się, odpowiednio: z 7,3% do 4,1%, z 23,9% do -1,8%, z 12,1% do -11% i z 13,3% do -3,4% (wg GUS). W drugim kwartale 2009 roku tendencja spadkowa zakończyła się.

Zmiany koniunktury gospodarczej w Polsce po wybuchu kryzysu 2007+ przebiegały różnie w poszczególnych obszarach działalności gospodarczej i odbiegały od wcześniej utrwalonych wzorców. Największe różnice dotyczą reakcji przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Zmiany te są tematem niniejszego artykułu. Do ich zbadania wybrano zmienne opisujące koniunkturę w gospodarce oraz aktywność przedsiębiorstw i gospodarstw domowych w latach 1995-2018. Każdej zmiennej ilościowej odpowiada zmienna jakościowa: produkt krajowy brutto (PKB) i barometr koniunktury (BARIRG), produkcja sprzedana przemysłu przetwórczego (IP) i wskaźnik koniunktury w przemyśle przetwórczym (IRGIND) oraz konsumpcja (CONS) i wskaźnik nastrojów gospodarstw domowych (nastrojów konsumentów, IRGKGD). Dane ilościowe pochodzą z bazy Eurostatu, zaś dane jakościowe (wskaźniki koniunktury) z ankietowych badań koniunktury prowadzonych przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie (IRG). Szeregi czasowe zostały

[‡] Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Kolegium Analiz Ekonomicznych, Instytut Rozwoju Gospodarczego.

oczyszczone z wahań sezonowych i przypadkowych metodą TRAMO-SEATS (szeregi wygładzone) oraz zdetrendyzowane za pomocą filtra Christiano-Fitzgeralda.

2. Koniunktura w Polsce po światowym kryzysie finansowym i gospodarczym

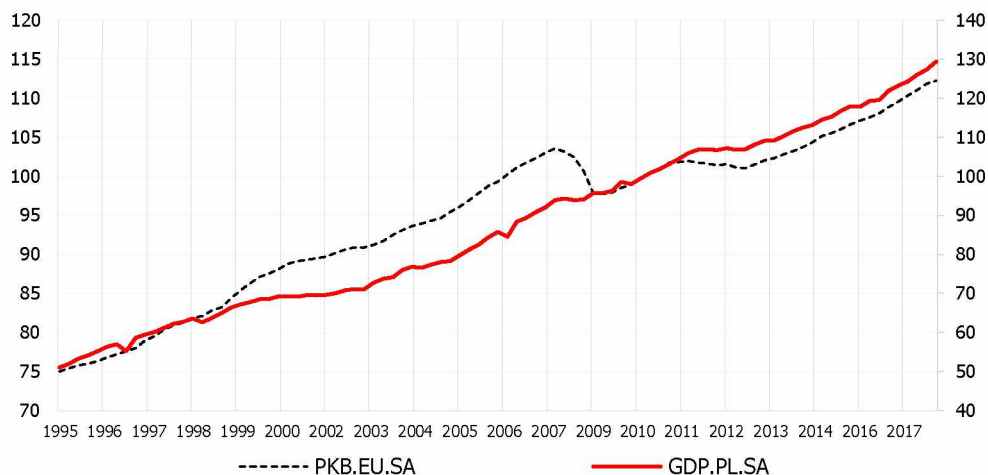
2.1. Produkt krajowy brutto

Pomimo wad produkt krajowy brutto jest najbardziej syntetycznym miernikiem działalności gospodarczej i z tego powodu powszechnie stosowany do oceny wyników gospodarki. W przebiegu realnego PKB dla wspólnego obszaru gospodarczego 28 krajów należących do Unii Europejskiej (UE28) można wyróżnić dwa cykle klasyczne. Były one związane z kryzysem 2007+ oraz kryzysem zadłużenia w strefie euro, który rozgorzał z całą siłą w 2011 r. (Rysunek 1). Z kolei w waniach składnika cyklicznego PKB wykształciły się cztery pełne cykle (odchylenia). Miały one miejsce, licząc czas trwania jako odległości między dolnymi punktami zwrotnymi, w okresach: III kwartał 1996 – IV kwartał 1998, IV kwartał 1998 – IV kwartał 2004, IV kwartał 2004 – III kwartał 2009 i III kwartał 2009 – III kwartał 2013. Cykle te zostały zapoczątkowane przez cztery kryzysy o światowym lub europejskim zasięgu: kryzys dot-com, kryzys rosyjski, kryzys 2007+ i kryzys zadłużeniowy. Górne punkty zwrotne w tych cyklach datowane są na I kwartał 1998 r., III kwartał 2000 r., IV kwartał 2007 r. i II kwartał 2011 r. Obecnie w UE28 trwa faza wzrostowa cyklu zapoczątkowanego w III kwartale 2013 r., zbliżająca się do kolejnego, górnego punktu zwrotnego (Rysunek 2).

Ścieżka wzrostu realnego PKB w Polsce była podobna do UE28 z tą różnicą, że nie stwierdzono spadku PKB po wybuchu kryzysu 2007+ i kryzysu zadłużeniowego, a jedynie spowolnienie tempa wzrostu. Odnotowano natomiast płytkie, punktowe reakcje na kryzysy dot-com i rosyjski oraz w IV kwartale 2005 r. (Rysunek 1). Średnia stopa wzrostu realnego PKB w okresie 1995-2018 była w Polsce dwukrotnie wyższa niż w UE28.

W ujęciu cyklu wzrostowego sytuacja przedstawia się odmiennie. Realny PKB w Polsce zareagował zarówno na kryzys 2007+ (słabiej niż w UE28) jak i kryzys zadłużeniowy (silniej niż w UE28). Kryzys zadłużeniowy odznaczył się spadkiem stopy wzrostu realnego PKB o 5,2 punktu procentowego, z 5,3% w IV kwartale 2011 r. do 0,1% w I kwartale 2013 r. Siła oddziaływania czynników cyklicznych była znacznie większa niż podczas kryzysu 2007+; wartość składowej cyklicznej zmniejszyła się o 3,85

pkt, o 1,51 pkt więcej niż w recesji wywołanej kryzysem finansowym z 2007 r. Ponadto, w Polsce wystąpił dodatkowy (nienotowany w UE28) cykl, w okresie IV kwartał 2002 – II kwartał 2005, spowodowany pozytywnym szokiem popytowym związanym z przystąpieniem do Unii Europejskiej. Inaczej rozwija się również faza wzrostowa zapoczątkowana w 2013 r. – w Unii Europejskiej wzrost realnego PKB odbywa się w mniej więcej stałym tempie, natomiast w Polsce w 2016 r. nastąpiło gwałtowne przyspieszenie.

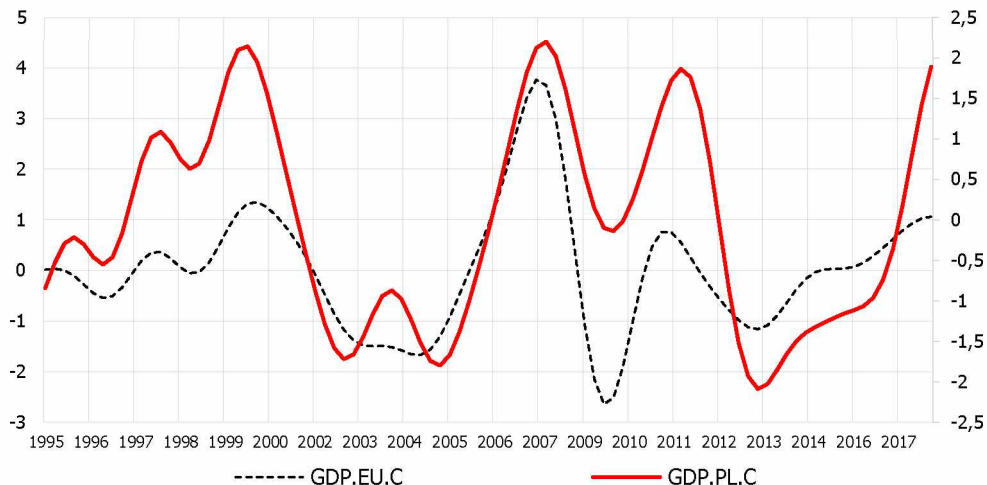

Rysunek 1. Dynamika realnego PKB w Polsce (PKB.PL.SA, prawa skala) i UE28 (PKB.EU.SA) w latach 1995-2018 (wygładzone indeksy jednopodstawowe 2010=100).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

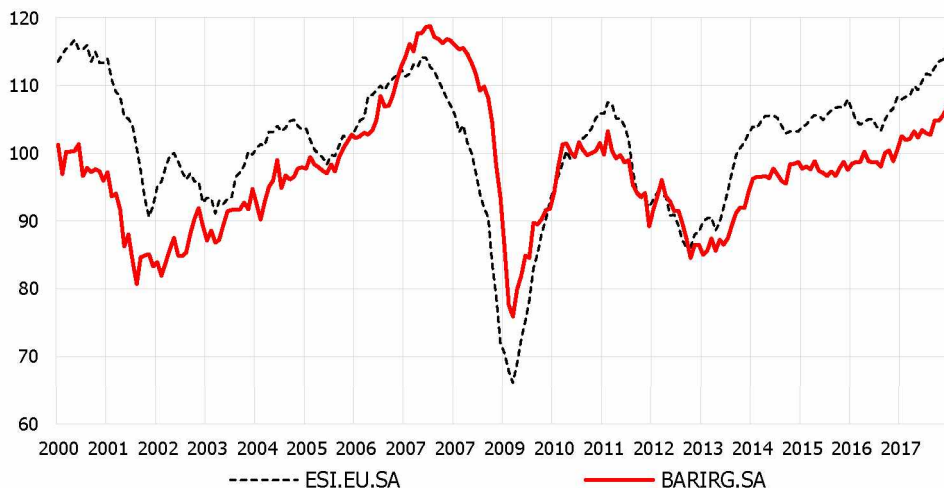
Nieco inaczej przebiegały zmiany barometru koniunktury w Polsce (Rysunek 3). Wartości wygładzonego szeregu BARIRG były wyższe niż wartości ESI (odpowiednika BARIRG dla UE28) jedynie w cyklu związanym z kryzysem 2007+. Zmiany cykliczne, tj. rozkład punktów zwrotnych i amplitudy wahań, są w obu gospodarkach bardzo zbliżone (Rysunek 4). Mimo początkowo szybkiego odbicia po kryzysie 2007+ Polska z trudem powraca do wysokiego poziomu nastrojów gospodarczych. Po wyjściu z kolejnej recesji (zadłużeniowej) gospodarka znalazła się w zastoju – od połowy 2014 roku wartości BARIRG (i ESI również) naprzemiennie rosły i malały, kolejne przyrosty niwelowały wcześniejsze, amplituda wahań cyklicznych wyraźnie zmalała, a okresy poprawy i pogorszenia się koniunktury były krótsze niż w poprzednich latach. Dopiero w końcu 2016 r. dynamika obu wskaźników wzrosła i utrzymuje się na wyższym poziomie,

choć wciąż BARIRG nie osiągnął poziomu z roku 2007. Różnica wynosi ponad 13 pkt.

Rysunek 2. Wahania składników cyklicznych realnego PKB w Polsce (GDP.PL.C, prawa skala) i UE28 (GDP.EU.C) w latach 1995-2018 (indeksy jednopodstawowe 2010=100).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

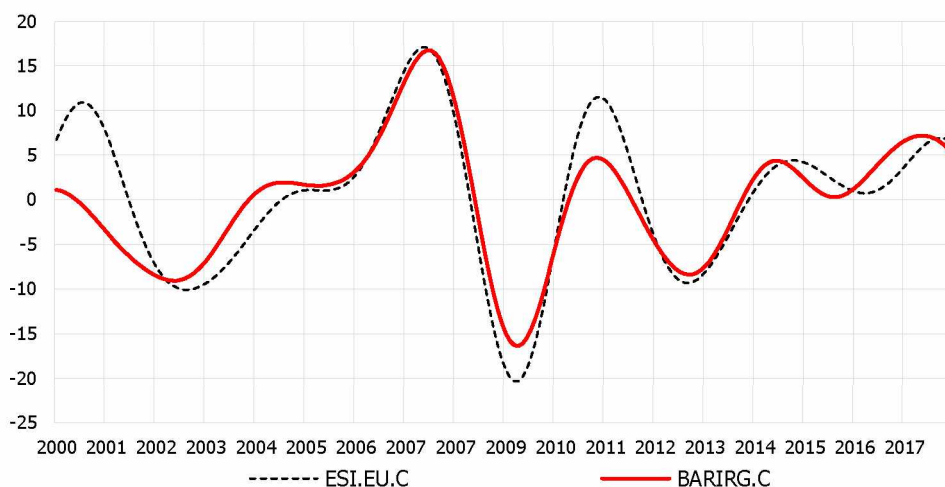

Rysunek 3. Wahania wygładzonych barometrów koniunktury w Polsce (BARIRG.SA) i UE28 (ESI.EU.SA) w latach 2000-2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu i IRG SGH.

2.2. Producenci

Podobieństwa między gospodarkami Polski i UE28 ujawniają się również w zmianach produkcji sprzedanej przemysłu przetwórczego i wskaźnika koniunktury przemysłowej. Obie gospodarki zareagowały na kryzys 2007+ spadkiem wielkości produkcji przemysłu przetwórczego (Rysunek 5) – w Unii Europejskiej wyniósł on ponad 20% (w okresie styczeń 2008 r. – kwiecień 2009 r.), a w Polsce ponad 13% (w okresie styczeń 2008 r. – styczeń 2009 r.). W obu gospodarkach wystąpiła także recesja wywołana przez kryzys zadłużeniowy. W Polsce trwała o rok krócej niż w UE28 i była bardzo płytka – wartość indeksu obniżyła się zaledwie o trzy punkty (w UE28 o 4,5 pkt).

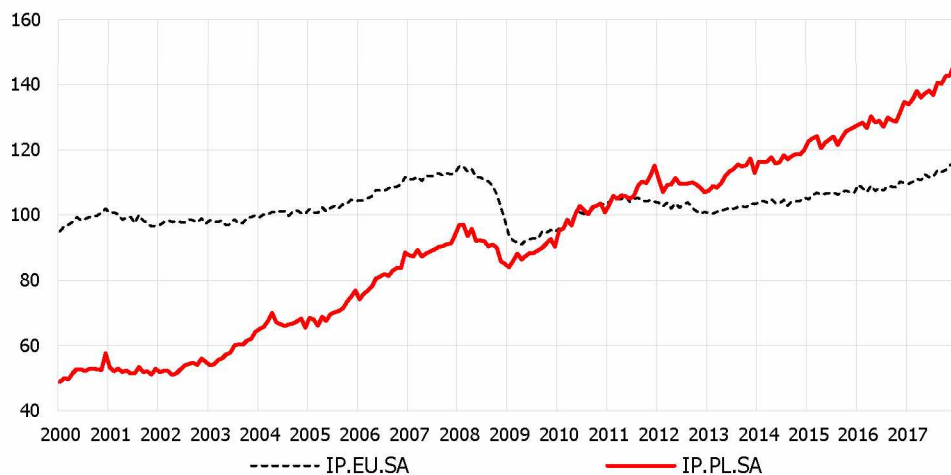

Rysunek 4. Wahania składników cyklicznych barometrów koniunktury w Polsce (BARIRG.C) i UE28 (ESI.EU.C) w latach 2000-2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu i IRG SGH.

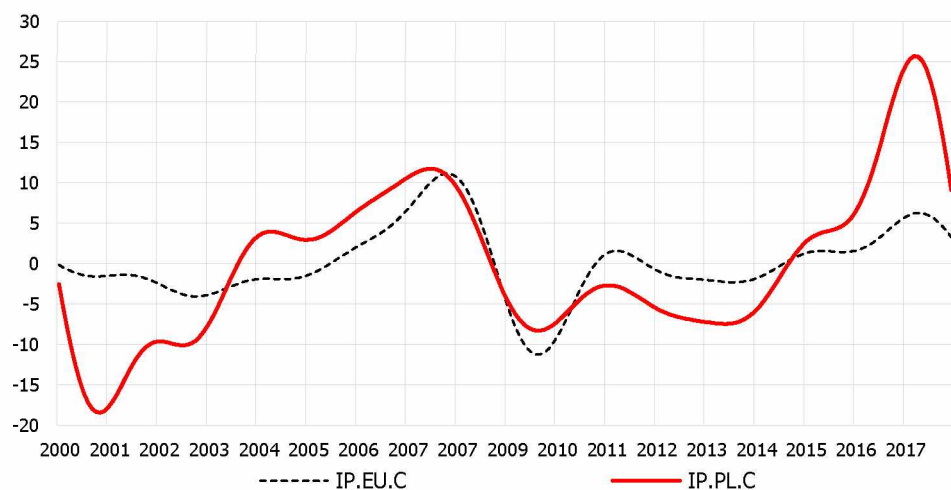
Produkcja sprzedana przemysłu przetwórczego w Polsce rosła znacznie szybciej niż w UE28. W latach 2000-2010 wolumen produkcji przemysłowej wzrósł dwukrotnie, i to pomimo załamania na skutek wybuchu kryzysu 2007+. Przez kolejne 8 lat wzrost wielkości produkcji wyniósł niemal drugie tyle (46 pkt). W tym samym okresie (tj. od 2010 r.) wartość indeksu produkcji przemysłowej w Unii Europejskiej zwiększyła się ledwie o 20 pkt, osiągając na przełomie lat 2017 i 2018 poziom z roku 2007.

Tak jak w przypadku PKB i barometrów koniunktury widoczne są podobieństwa w położeniu punktów zwrotnych w przebiegu składowych cyklicznych indeksów produkcji przemysłowej w Polsce i UE28 (Rysunek 6).

Rysunek 5. Dynamika wygładzonych indeksów realnej produkcji sprzedanej przemysłu przetwórczego w Polsce (IP.PL.SA) i UE28 (IP.EU.SA) w latach 2000-2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

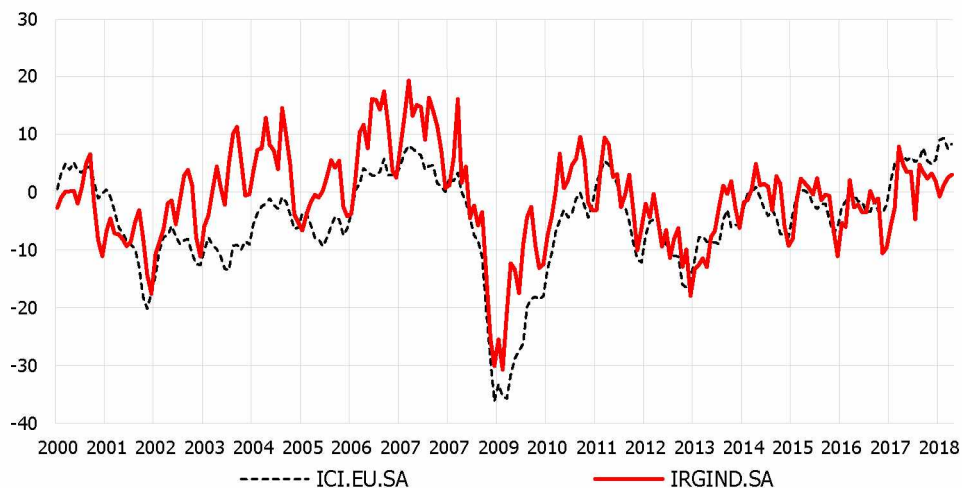

Rysunek 6. Wahania składników cyklicznych indeksów produkcji sprzedanej przemysłu w Polsce (IP.PL.C) i UE28 (IP.EU.C) w latach 2000-2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

W przebiegu wygładzonych wskaźników koniunktury w przemyśle przetwórczym w Polsce i Unii Europejskiej widoczne jest dość znaczne podobieństwo – odnotowano gwałtowne i głębokie pogorszenie się nastrojów producentów wraz z wybuchem kryzysu 2007+, a w mniejszym stopniu

również w reakcji na kryzys dot-com oraz kryzys zadłużeniowy (Rysunek 7). Różnice między Polską a UE28 ujawniają się wystąpieniem dodatkowego cyklu związanego z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej (Rysunek 8) oraz w wartościach wskaźników – w niemal całym badanym okresie wartości IRGIND przewyższały wartości wskaźnika koniunktury przemysłowej w UE28. Co więcej, wyraźnie widać, że wskaźnik koniunktury przemysłowej w Polsce wyprzedza wskaźnik koniunktury przemysłowej w Unii Europejskiej.

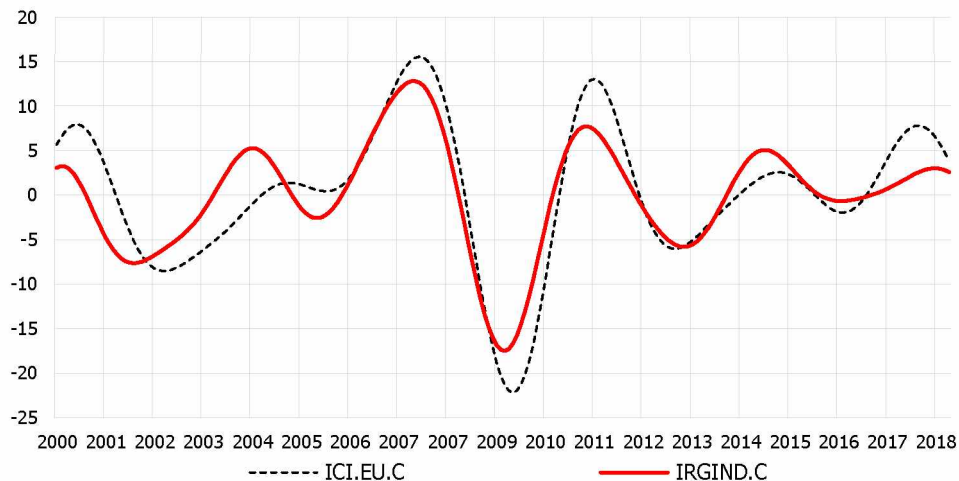
Rysunek 7. Wahania wygładzonych wskaźników koniunktury w przemyśle przetwórczym w Polsce (IRGIND.SA) i UE28 (ICI.EU.SA) w latach 2000-2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu i IRG SGH.

2.3. Konsumenci

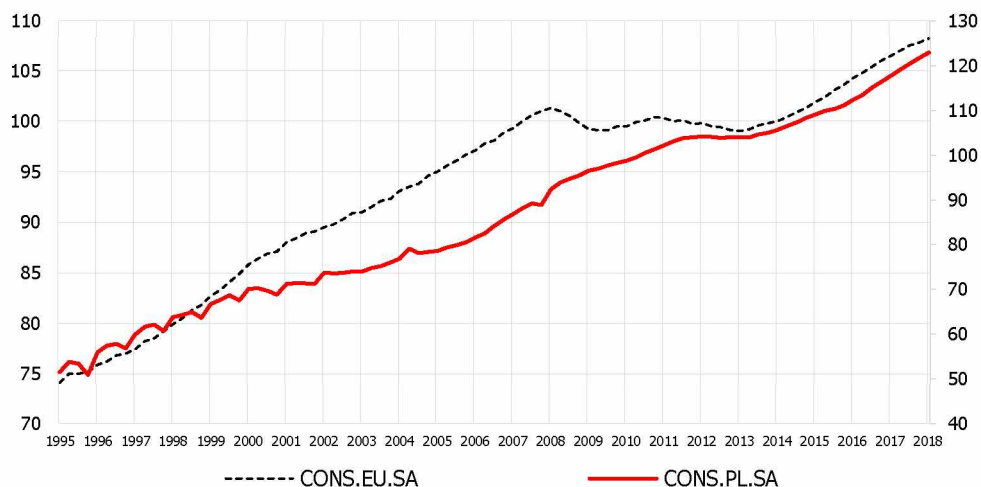
Analizę zachowania konsumentów przeprowadzono na podstawie danych o konsumpcji gospodarstw domowych i wskaźnika nastrojów konsumentów. Różnice w zachowaniu konsumentów w Polsce i UE28 są bardzo wyraźne. Po pierwsze, średnioroczne tempo wzrostu realnej konsumpcji prywatnej było w Polsce w okresie objętym badaniem ponad dwukrotnie wyższe niż w UE28 (Rysunek 9). Po drugie, w Polsce reakcja konsumentów na kryzys finansowy i gospodarczy 2007+ była słaba i krótkotrwała; dobitniej zareagowali oni na kryzys zadłużeniowy – od połowy 2011 r. do połowy 2013 r. tempo wzrostu realnej konsumpcji spadło do zera. W Unii Europejskiej odrodzenie się konsumpcji gospodarstw domowych po załamaniu się na skutek kryzysu 2007+ nastąpiło dopiero w 2013 r. Od połowy 2013 r. w wahaniami konsumpcji prywatnej i w Polsce,

i w UE28 utrzymuje się faza wzrostowa. Po trzecie, po roku 2000 wszystkie punkty zwrotne w przebiegu składowej cyklicznej indeksu konsumpcji w Polsce są opóźnione względem odpowiednich punktów zwrotnych w UE28 (jakby wskazując kierunek oddziaływania/napływu kryzysu) (Rysunek 10).

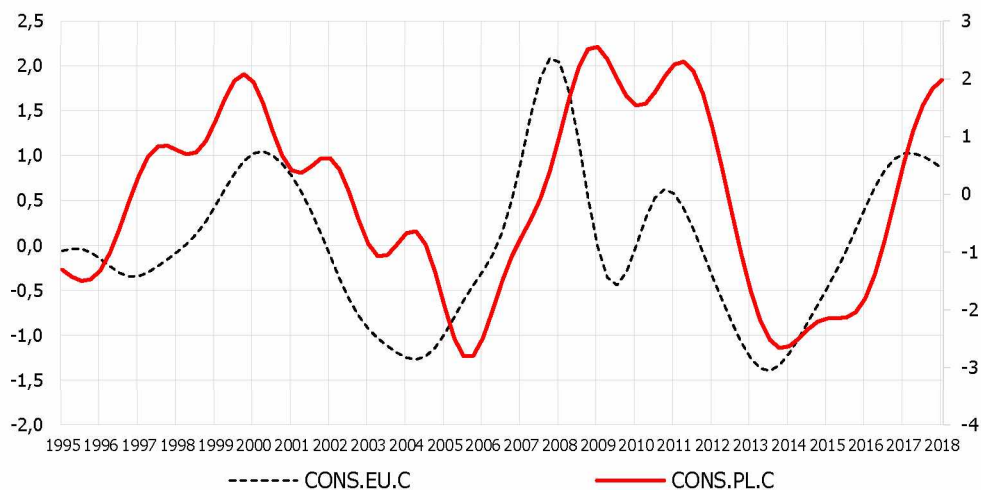
Rysunek 8. Wahania składników cyklicznych wskaźników koniunktury w przemyśle przetwórczym w Polsce (IRGIND.C) i UE28 (ICI.EU.C) w latach 2000-2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu i IRG SGH .

Rysunek 9. Dynamika wygładzonych indeksów konsumpcji prywatnej w Polsce (CONS.PL.SA, prawa skala) i UE28 (CONS.EU.SA) w latach 1995-2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

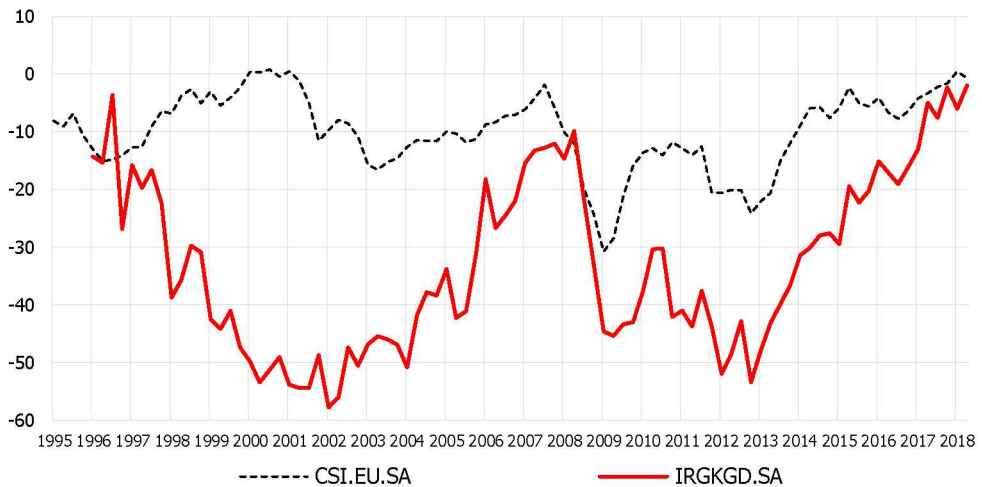
Rysunek 10. Wahania składników cyklicznych indeksów konsumpcji prywatnej w Polsce (CONS.PL.C, prawa skala) i UE28 (CONS.EU.C) w latach 1995-2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

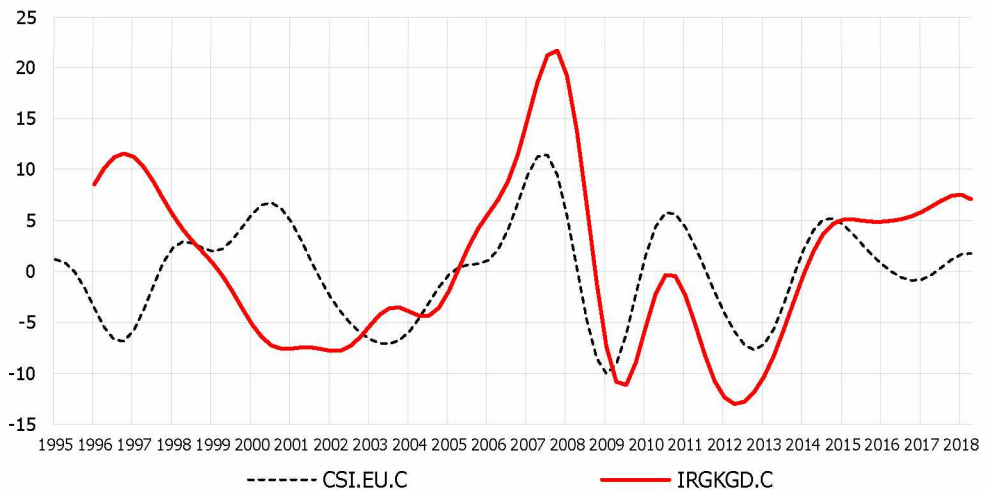
Ogólnie rzecz biorąc, nastroje konsumentów w Polsce są mniej optymistyczne niż w UE28 (Rysunek 11). Tylko trzykrotnie: w 1996, 2008 i 2018 r. zbliżyły się poziomem do poziomu nastrojów konsumentów z UE28. Najniższą wartość wygładzony wskaźnik kondycji gospodarstw domowych IRGKGD osiągnął w 2002 roku; niewiele wyższą w roku 2013. Od tej chwili jednak jego wartości stale rosną w tempie ponad dwukrotnie wyższym niż w Unii Europejskiej, osiągając kolejne historyczne maksima. W 2017 r. przekroczyły najwyższy dotychczas zanotowany poziom (z roku 1996). Dynamiczna poprawa nastrojów polskich gospodarstw domowych po 2012 r. ujawnia się także w przebiegu składnika cyklicznego (Rysunek 12). Brak jest tendencji spadkowej po 2015 r., widocznej w UE28, aczkolwiek pojawia się dryf wskaźnika.

Polscy konsumenci są zdecydowanie bardziej optymistyczni niż producenci. Różnice w nastrojach konsumentów i producentów dotyczą nie tylko ocen ich własnej aktywności ekonomicznej, ale także ocen ogólnej kondycji gospodarki polskiej (Rysunki 13 i 14). W ocenach przedsiębiorców pesymizm zarysowuje się już od połowy 2017 roku. W tym okresie dynamiczny wzrost optymizmu konsumentów, obserwowany od 2013 r., zaczyna zwalniać. Najwyraźniej to optymizm konsumentów, wzmacniający konsumpcję prywatną, podtrzymuje wzrost PKB w Polsce. Mimo tych

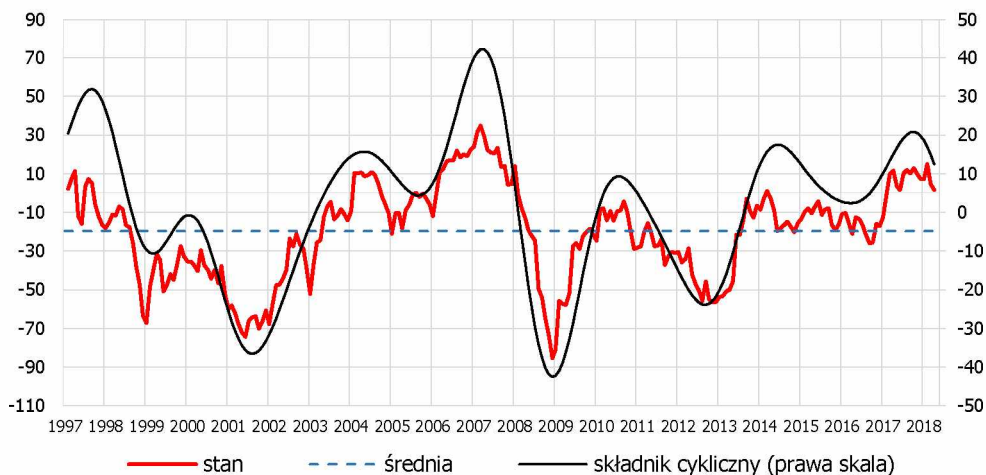
pozytywnych zmian zarówno producenci jak i konsumenci z rosnącym sceptycyzmem oceniają ogólny stan polskiej gospodarki.

Rysunek 11. Wahania wygładzonych wskaźników nastrojów konsumentów w Polsce (CSI.PL.SA) i UE28 (IRGKGD.SA) w latach 1995-2018.
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu i IRG SGH.

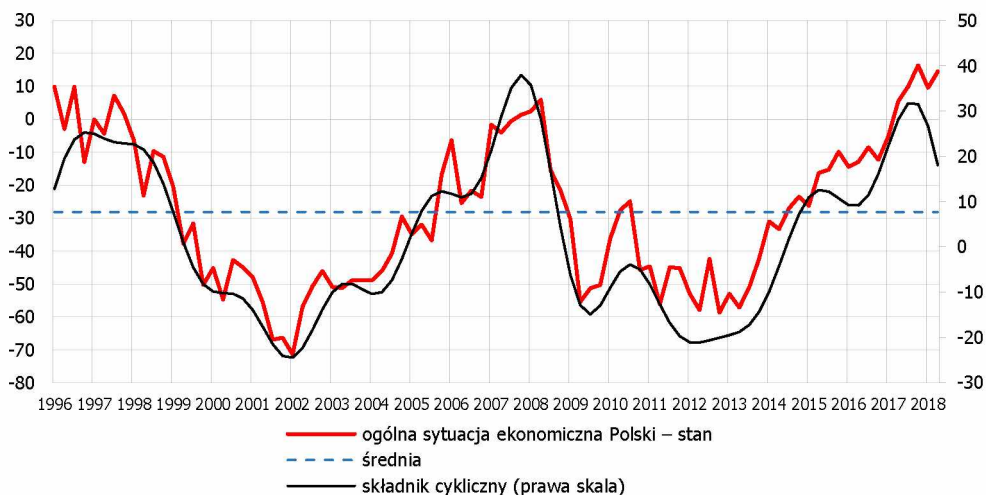

Rysunek 12. Wahania składników cyklicznych wskaźników nastrojów konsumentów w Polsce (IRGKGD.C) i UE28 (CSI.EU.C) w latach 1995-2018.
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu i IRG SGH.

Rysunek 13. Ocena ogólnej kondycji gospodarki polskiej (stan) przez przedsiębiorców w latach 1997-2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IRG SGH.

Rysunek 14. Ocena ogólnej kondycji gospodarki polskiej (stan) przez konsumentów w latach 1996-2018.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IRG SGH.

3. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza potwierdza użyteczność badań koniunktury w monitorowaniu zarówno bieżących jak i cyklicznych zmian aktywności gospodarczej w Polsce. Dane jakościowe pochodzące z badań koniunktury

IRG SGH z wyprzedzeniem (w stosunku do danych ilościowych) sygnalizują zmiany aktywności gospodarczej.

W przypadku PKB i konsumpcji gospodarstw domowych widoczna jest tendencja wzrostowa, utrzymująca się do końca badanego okresu. Natomiast w produkcji sprzedanej przemysłu od 2017 r. nasila się tendencja spadkowa. Także w przebiegu zmiennych jakościowych widoczne jest zahamowanie tendencji wzrostowej (wskaźnik nastrojów konsumentów) lub rozpoczęła się tendencja spadkowa (BAR IRG, wskaźnik koniunktury w przemyśle).

Tendencja wzrostowa w przebiegu PKB w Polsce podtrzymywana jest przez wzrost konsumpcji. Odnotowane zmiany nastrojów każą oczekiwać spadku PKB w nadchodzącym okresie.

Po 2013 roku widoczne były zaburzenia w reakcjach uczestników działalności gospodarczej. Odbiegały one od wcześniej ustalonych wzorców. Zaburzenia te miały wpływ na zmianę udziałów poszczególnych wskaźników w wartość barometru BAR IRG oraz jego większą zmienność¹.

¹ Więcej na ten temat w pracy Klimkowskiej w niniejszym tomie (s. 33-41).